

Οι νόμοι της μνήμης

Η ομηρεία της Ιστορίας και η επίγνωση των ιστορικών

Μαρία Ρεπούση

Το Βήμα Ιδεών - Το Βήμα, 07/12/2007

Στην καμπή του 20ού προς τον 21ο αιώνα κάτι πρωτόγνωρο γίνεται με την Ιστορία και τη σχέση της με την πολιτική. Δεν πρόκειται μόνον για την παλαιά γνωστή σχέση χρήσης, πολιτικής εκμετάλλευσης και εργαλειοποίησης του παρελθόντος προς όφελος παροντικών πολιτικών, για μια άνωθεν πολιτική επιλογή. Το παρελθόν μεταβάλλεται σε στρατηγικό πολιτικό τόπο καθώς γίνεται η ποιητική βάση μιας οργανωμένης, τραυματικής, θυματικής, συχνά εκδικητικής μνήμης για μια σειρά από κοινότητες που λειτουργούν ως ομάδες πίεσης για την αναγνώριση και την επιβολή της δικής της μνήμης. Οι μνημονικές αυτές εργολαβίες καθιστούν την πολιτική διαχείριση του παρελθόντος μια εξαιρετικά δύσκολη πολιτική άσκηση. Μεταποιώντας τη μνήμη από δικαίωμα σε καθήκον, επιβάλλοντας μια συγκεκριμένη εκδοχή της και ποινικοποιώντας κάθε διαφοροποίηση ή αμφισβήτησή της, θέτουν σε κρίση βασικές συνταγματικές αρχές πάνω στις οποίες στηρίζονται τα σύγχρονα δυτικά κράτη, όπως είναι η ελευθερία της έκφρασης. Διχάζουν οριζόντια το πολιτικό σώμα, ρυθμίζουν την εκλογική του συμπεριφορά και λειτουργούν εκφοβιστικά για την πολιτική συμπεριφορά των πολιτικών κομμάτων, τα οποία αποποιούνται τον ρόλο τους και εναρμονίζονται όλο και περισσότερο με τα λόμπι της μνήμης. Εμποδίζουν την αναζήτηση συναινετικών ρυθμίσεων σε ζητήματα εξωτερικής πολιτικής και λειτουργούν ως βαριδίδια για την επίλυση διεθνών θεμάτων. Οι μνημονικές αυτές εργολαβίες, εκτός από την Ιστορία, θέτουν εντέλει σε ομηρεία και την πολιτική. Την αναγκάζουν να πάρει θέση εναρμονισμένη με τη μνημονική τους εκδοχή, να θεσπίσει νόμους για να την επιβάλει, να την προκηρύξει ως επίσημη αλήθεια, να τη διδάξει στα σχολεία, να ποινικοποιήσει τις διαφοροποιήσεις της. Την καθιστούν ευάλωτη σε αλληπάλληλες μνημονικές και ανταγωνιστικές μεταξύ τους μνημονικές διεκδικήσεις. Το θέμα θα το παρακολουθήσουμε στην πατρίδα των νόμων της μνήμης, τη Γαλλία. Ωστόσο δεν αφορά μόνον αυτήν. Το Βέλγιο, η Ισπανία, η Ιταλία, η Γερμανία, η Ευρωπαϊκή Ένωση, οι ΗΠΑ, και όχι μόνον, βρίσκονται αντιμέτωπες με τη διαχείριση της οργανωμένης κοινοτικής μνήμης.

Τον Ιούλιο του 1990 η γαλλική Εθνοσυνέλευση ψήφισε την απαγόρευση της άρνησης του Ολοκαυτώματος. Ήταν ο νόμος Gayssot (13.7.1990), ο πρώτος μιας σειράς νόμων «προκήρυξης της ιστορικής αλήθειας» και ποινικοποίησης τυχόν παρέκκλισης από αυτήν, ο πρώτος νόμος της μνήμης. Ακολούθησαν και άλλοι: ο νόμος της 29ης Ιανουαρίου 2001 που αναγνώριζε τη γενοκτονία των Αρμενίων του 1915 και καθιστούσε την αναγνώριση νόμο του κράτους, ο νόμος Taubira της 21ης Μαΐου 2001 που χαρακτήριζε το εμπόριο των μαύρων και τα σκλαβοπάζαρα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας και με ειδική διάταξη επιστούσε την προσοχή και της σχολικής Ιστορίας και της ιστορικής έρευνας στη μνημόνευσή τους, ο νόμος Mekachera της 23ης Φεβρουαρίου 2005 που στην ουσία προσημείωνε θετικά το αποικιοκρατικό παρελθόν της Γαλλίας και εξέφραζε την οφειλή του έθνους στους παλιννοστούντες από τις πρώην γαλλικές αποικίες Γάλλους και Γαλλίδες. Ο νόμος αυτός στην αρχική του μορφή υποχρέωνε μάλιστα με ειδική διάταξη τη σχολική Ιστορία να δεσμευθεί σε θετικές αξιολογικές κρίσεις για τη γαλλική αποικιοκρατία. Κατά της ειδικής αυτής διάταξης σημειώθηκε με επιτυχία η πρώτη μαζική αντίδραση καθηγητών Ιστορίας στο πανεπιστήμιο και στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Χίλιες και μία υπογραφές συγκεντρώθηκαν για να εκδηλώσουν την κατηγορηματική τους αντίθεση στη διδασκαλία μιας επίσημης Ιστορίας¹ και μια Επιτροπή Επαγρύπνησης αναλάμβανε τον ρόλο της υπεράσπισης της Ιστορίας από το κράτος και των ιστορικών από τις κοινότητες της μνήμης. Τους ακολούθησαν με κοινή τους δήλωση τον Δεκέμβριο του 2005 οι υπεύθυνοι των κομμάτων της Αριστεράς. Με νωπές ακόμη τις υπογραφές, ένα νέο γεγονός, απότοκο των νόμων της μνήμης, λειτουργούσε καθοριστικά για τη συλλογική αφύπνιση της ιστορικής κοινότητας.

Τον Ιούνιο του 2005 ο γάλλος ιστορικός Olivier P tr-Grenouilleau, συγγραφέας ενός σημαντικού, με διάκριση, ιστορικού έργου για το δουλεμπόριο, δεχόταν τα πυρά της μνήμης των θυμάτων του δουλεμπορίου και συρόταν, με βάση τον νόμο Taubira, στα δικαστήρια από την αντίστοιχη κοινότητα μνήμης Αντιλλών, Γουιάνας και Ρεϋνιόν (DOM). Η κοινότητα, η οποία διεκδικεί πάνω από 10.000 μέλη και 30.000 συμπαθούντες, με επικεφαλής επιφανείς διανοητές της γαλλικής κοινωνίας, όπως ο Claude Ribbe, εγκαινίαζε μια μεγάλη καμπάνια δυσφήμισής του, τον εγκαλούσε για ρατσισμό και «απολογητισμό» εγκλήματος κατά της ανθρωπότητας και αξίωνε την απόλυσή του από το πανεπιστήμιο. Αφετηρία μια κυριακάτικη συνέντευξη του συγγραφέα στην οποία ασκούσε κριτική στον νόμο Taubira και αναφερόταν με πληθυντικό τρόπο στο δουλεμπόριο υποστηρίζοντας ότι, εκτός από το δυτικό εμπόριο των Μαύρων, υπήρχε και αυτό των Αράβων πάνω στους Μαύρους, όπως και το δουλεμπόριο που έκαναν οι Μαύροι πάνω σε άλλους Μαύρους. Δήλωνε επίσης ότι τα δουλεμπόρια δεν ήταν γενοκτονίες και δεν μπορούσαν να

¹ «Colonisation: non l'enseignement d'une histoire officielle». Δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα «Le Monde» στις 15 Απριλίου 2005.

συγκριθούν με το Ολοκαύτωμα. Οι δηλώσεις αυτές τον υποχρέωσαν να απολογηθεί πολλές φορές για ρατσισμό, αναθεωρητισμό, προσβολή της μνήμης του δουλεμπορίου, απόκρυψη της ιστορικής αλήθειας, φαλκίδευση των αριθμών.

Η περίπτωση του δεν ήταν η πρώτη. Τον Ιούνιο του 1995 ο καθηγητής του Πανεπιστημίου του Πρίνστον Bernard Lewis είχε απασχολήσει τα γαλλικά δικαστήρια ύστερα από μήνυση των αρμενικών γαλλικών οργανώσεων για προσβολή της μνήμης τους. Σε συνέντευξή του στην εφημερίδα «Le Monde» ο Lewis είχε δηλώσει ότι η σφαγή των Αρμενίων του 1915 δεν ήταν γενοκτονία καθώς δεν είχε προγραμματικό χαρακτήρα και οποιοσδήποτε παραλληλισμός της με το Ολοκαύτωμα των Εβραίων ήταν μετέωρος. Στην καταδικαστική για αυτόν απόφαση του δικαστηρίου του Παρισιού ελάχιστες ήταν τότε οι αντιδράσεις. Εξαιρέση η άμεση αντίδραση της ιστορικού Madeleine Ribaudeau, γνωστής για τις αριστερές πεποιθήσεις της, τις αντιαποικιακές της ευαισθησίες και ταυτόχρονα ανήσυχης, από τον πρώτο ήδη νόμο του 1990, για τις επιπτώσεις της ποινικοποίησης της άρνησης του Ολοκαυτώματος για την Ιστορία και τους ιστορικούς. Δεν είναι έργο του δικαστηρίου να καθορίζει την ιστορική αλήθεια και να τιμωρεί στο όνομά της όσους την αρνούνται, υποστήριζε ήδη από την εποχή του νόμου Gayssot. Η ιστορική και ακαδημαϊκή κοινότητα παρέμενε σιωπηρή σε σχέση με το διακύβευμα και αμήχανη. Με εξαίρεση τον νόμο του 2005 για την υπερπόντια παρουσία της Γαλλίας, το «προοδευτικό», για τον πολιτισμό και την ανθρωπινή αξιοπρέπεια των θυμάτων, περιεχόμενο των προηγούμενων νόμων της μνήμης, ο στιγματισμός των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας και η αποτρεπτική για την επανάληψή τους θέληση του νομοθέτη δίχαζε και αδρανοποιούσε την κοινωνικά ευαίσθητη κοινότητα των ιστορικών. Πώς να αντιταχθεί κανείς εύκολα στην ποινικοποίηση μιας ολοκληρωτικής ιδεολογίας που αρνείται τα στρατόπεδα συγκέντρωσης και τους θαλάμους των αερίων τους;

Στους νόμους της μνήμης, συνολικά, αποφάσισαν να αντιδράσουν, τον Δεκέμβριο του 2005, 19 σημαντικοί γάλλοι ιστορικοί². Η υπόθεση Petre-Grenouilleau ήταν η σταγόνα για να ξεχειλίσει το ποτήρι, υποστήριξαν. Ζητούσαν την κατάργηση όλων των σχετικών διατάξεων, όλων των νόμων της μνήμης, ως ανάξιών του δημοκρατικού πολιτεύματος. Στην έκκλησή τους, με τον τίτλο «Ελευθερία για την Ιστορία» υπογράμμιζαν:

* Η Ιστορία δεν είναι θρησκεία. Ο ιστορικός δεν δέχεται τα δόγματα, δεν σέβεται καμία απαγόρευση, δεν παραδέχεται ταμπού. Μπορεί να είναι και ενοχλητικός.

* Η Ιστορία δεν είναι η ηθική. Ο ρόλος του ιστορικού δεν είναι να εξυμνεί ή να καταδικάζει, αλλά να εξηγεί.

* Η Ιστορία δεν είναι σκλάβος της επικαιρότητας. Ο ιστορικός δεν επικαλύπτει το παρελθόν με σύγχρονα ιδεολογικά σχήματα και δεν εισάγει στα γεγονότα τις σημερινές ευαισθησίες.

* Η Ιστορία δεν είναι η μνήμη. Ο ιστορικός, με βάση την επιστημονική διεργασία, συγκεντρώνει τις αναμνήσεις των ανθρώπων, τις συγκρίνει μεταξύ τους, τις αντιπαραβάλλει στα ντοκουμέντα, στα αντικείμενα, στα ίχνη και αποκαθιστά τα γεγονότα. Η Ιστορία λαμβάνει υπόψη της τη μνήμη, αλλά δεν περιορίζεται σ' αυτήν.

* Η Ιστορία δεν είναι αντικείμενο του δικαστηρίου. Σε ένα ελεύθερο κράτος δεν είναι στην αρμοδιότητα ούτε του κοινοβουλίου ούτε της δικαστικής εξουσίας να ορίζει την ιστορική αλήθεια. Η πολιτική του κράτους, ακόμη και αν έχει τις καλύτερες προθέσεις, δεν είναι η πολιτική της Ιστορίας. Η έκκληση της «Ελευθερίας για την Ιστορία» δεν έμεινε αναπάντητη. Προκάλεσε ένα νέο κύκλο αντιπαραθέσεων, και ανάμεσα στους ιστορικούς, σχετικών με τη συμπερίληψη όλων των σχετικών νόμων σε μια κανονιστικά ενιαία, ιδεολογικά και πολιτικά αρνητική για τη δημοκρατία και την Ιστορία κατηγορία. Εκκίνησε ταυτόχρονα ένα νέο κύκλο ερωτημάτων αναφορικών με το «ανήκειν» της Ιστορίας, το δικαίωμα της μνήμης, το επάγγελμα του ιστορικού και τις υποχρεώσεις του στο νέο, μνημονικά αδηφάγο, κοινωνικό περιβάλλον. Εμφάνισε, τέλος, μια νέα κοινότητα, αυτήν των ιστορικών, η οποία, παρά τις διαφωνίες της στην αξιολόγηση των νόμων, υπερασπίστηκε την ελευθερία της ιστορικής έρευνας και διδασκαλίας. *

* Η Μαρία Ρεπούση είναι αναπλ. καθηγήτρια Ιστορίας και Ιστορικής Εκπαίδευσης στην Παιδαγωγική Σχολή του Α.Π.Θ.

---

² Jean-Pierre Azma, Elisabeth Badinter, JeanJacques Becker, Fran oise Chandernagor, Alain Decaux, Marc Ferro, Jacques Julliard, Jean Leclant, Pierre Milza, Pierre Nora, Mona Ozouf, Jean-Claude Perrot, Antoine Prost, Ren R mond, Maurice Vaïsse, Jean-Pierre Vernant, Paul Veyne, Pierre Vidal-Naquet και Michel Winock.